

Dragan Damjanović – Sanja Zadro

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti – Filozofski fakultet u Mostaru

Arhitekt Josip Vancaš i pregradnja franjevačkih crkava u Gučoj Gori kod Travnika, na Gorici u Livnu i u Tolisi: prilog povijesti arhitekture historicizma u Bosni i HercegoviniPrethodno priopćenje – *Preliminary communication*

Predan 20. 8. 2014. – Prihvaćen 15. 11. 2014.

UDK: 72 Vancaš, J.

726.54:272](497.6)

Sažetak

U članku je riječ o zahvatima Josipa Vancaša na trima franjevačkim crkvama u Bosni i Hercegovini, podignutima sredinom 19. stoljeća u Gučoj Gori kod Travnika (1892.–1895.), na Gorici u Livnu (1905.–1906.) i u Tolisi kod Orašja (1911.–1912.), važnim primjerima romantičarske

mješavine stilova u sakralnoj arhitekturi Bosne i Hercegovine, koje su pregradnjama dobile novi stilski karakter primjereniji ukusu visokog odnosno kasnog historicizma.

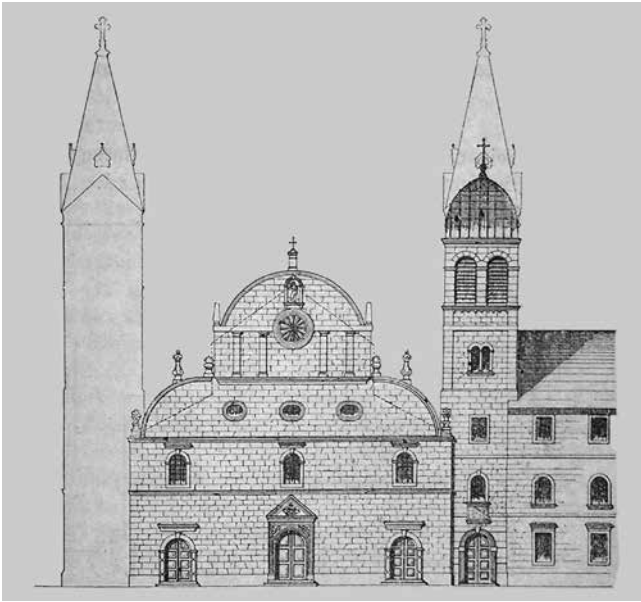
Ključne riječi: *Josip Vancaš, historicizam, franjevci, neoromanika, neorenesansa, neobarok, Guča Gora, Gorica/Livno, Tolisa*

Uvod

Josip Vancaš pripada skupini najvažnijih projektanata sakralnih građevina na području Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije u posljednjim desetljećima 19. i početkom 20. stoljeća. Iako su segmenti njegova opusa dobro istraženi, i dalje su brojne epizode iz njegova života i stvaralaštva ostale slabo poznate ili su gotovo u cijelosti zaboravljene, što ne čudi jer je riječ o arhitektu golemog opusa koji je ostavio traga na većemu dijelu ponajprije katoličkih crkava građenih ili obnavljanih krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini.¹

Nakon uspostave austro-ugarske vlasti na području Bosne i Hercegovine 1878. godine Katolička crkva, što zbog doseljavanja katoličkog stanovništva, uglavnom činovnika i drugih profesionalaca koji su radili u javnim institucijama iz drugih dijelova Monarhije, što stoga jer je imala ulogu jednoga od stupova vlasti, doživljava, naime, razdoblje velikog procvata. Izgrađuju se brojne nove i restauriraju te proširuju starije sakralne građevine kako u župama koje su došle pod upravu novouspostavljene redovite katoličke hijerarhije 1881. godine (Vrhbosanske nadbiskupije te Banjalučke, Mostarske i Trebinjske biskupije), tako i u župama koje ostaju u rukama franjevaca.

Iako je vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler odigrao ključnu pokroviteljsku ulogu u Vancaševu životu i stvaralaštvu, taj je arhitekt vrlo usko bio vezan i uz franjevački red. Ako je vjerovati Vancaševim tvrdnjama, na većini od 13 franjevačkih samostanskih crkava, koliko je početkom 20. stoljeća postojalo na području Bosne i Hercegovine (Tolisa, Plehan, Petričevac, Kraljeva Sutjeska, Sarajevo, Kreševo, Fojnica, Jajce, Ščit, Mostar, Široki Brijeg, Guča Gora, Gorica/Livno),² izvodio je katkad veće, katkad manje intervencije.³ U ovome članku bit će više riječi o manje poznatim zahvatima na trima franjevačkim crkvama podignutima sredinom 19. stoljeća – Gučoj Gori kod Travnika, na Gorici u Livnu te u Tolisi kod Orašja – važnim primjerima romantičarske mješavine stilova u sakralnoj arhitekturi Bosne i Hercegovine, koje su proširene prema Vancaševim projektima i koje su pri tim pregradnjama dobile i novi stilski karakter primjereniji ukusu visokog i kasnog historicizma. Ta tri zahvata svjedoče, s jedne strane, o odnosu Vancaša i većine njegovih suvremenika prema romantičarskim stilskim legurama u arhitekturi, a s druge strane o stilskim mijenama karakterističnim za kraj 19. i početka 20. stoljeća. Dok je crkva u Gučoj Gori pregrađena potpuno po načelima visokog historicizma u neoromaničkom stilu (u želji za jasnim stilskim definiranjem građevine), na livanjskoj crkvi već se primjećuju kasnohisto-

1 J. Vancaš, Glavno pročelje franjevačke crkve u Gučkoj Gori prije Vancaševa zahvata oko 1892.–1895. (iz: *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten- Vereins*, 3 /21. 1. 1898./, 33)

J. Vancaš, the main façade of the Franciscan church in Guča Gora before his intervention, ca. 1892–1895; (source: Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten- Vereins, 3 /January 21, 1898/, 33)

2 J. Vancaš, projekt za nadogradnju glavnog pročelja franjevačke crkve u Gučkoj Gori, oko 1892.–1895. (iz: *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten- Vereins*, 3 /21. 1. 1898./, Tafel V)

J. Vancaš, plans for remodeling of the main façade of the Franciscan church in Guča Gora, ca. 1892–1895; (source: Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten- Vereins, 3 (January 21, 1898), Tafel V)

ricistička rješenja, ponajprije težnja prema raskošnim i neobičnim rješenjima (prozori u svodovima u glavnom brodu), kao i u slučaju zahvata na toliškoj crkvi, koji pokazuje kako se Vancaš znao okušati u stilu koji je u sakralnu arhitekturu ušao tek na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće – neobaroku.

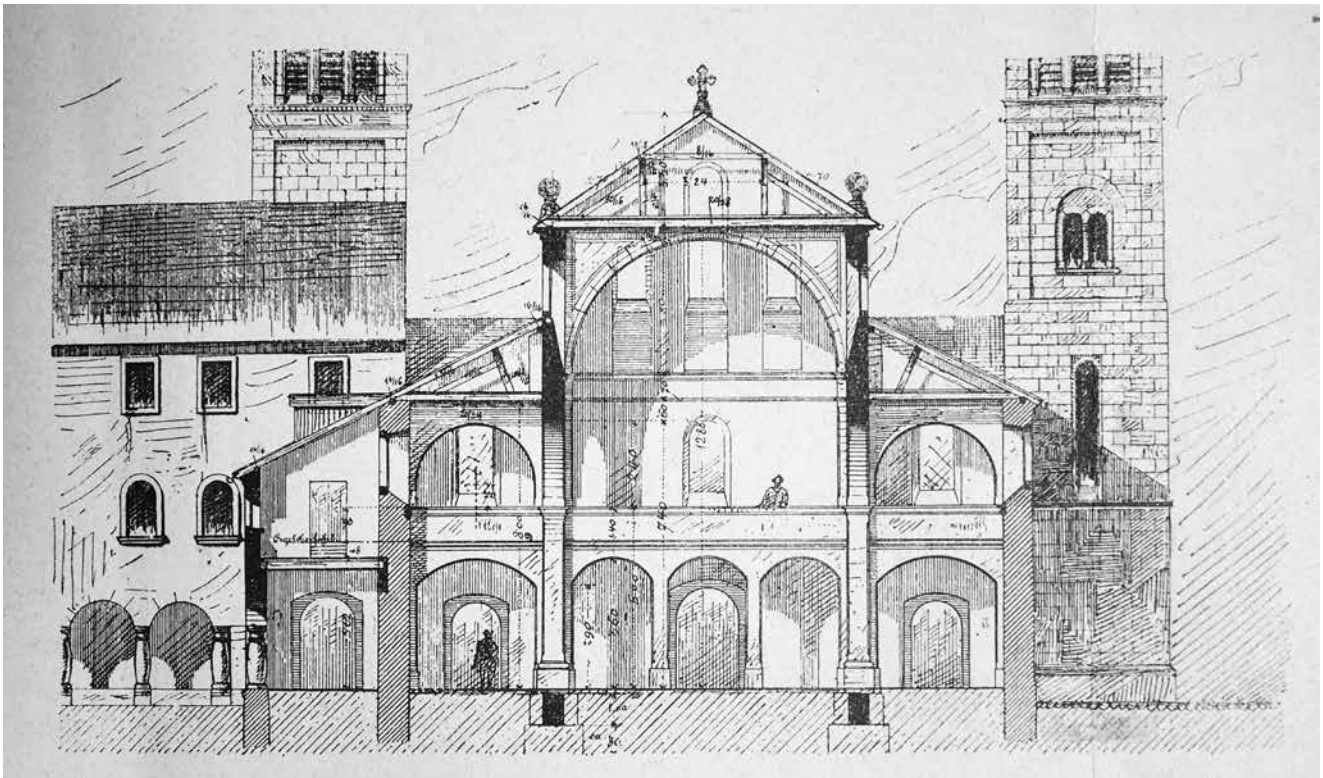
Dogradnja crkve sv. Franje Asiškog u Gučkoj Gori kod Travnika

Prvi od spomenutih triju zahvata izveden je na franjevačkoj crkvi u Gučkoj Gori kod Travnika, jednoj od najreprezentativnijih katoličkih sakralnih građevina podignutih u posljednjim desetljećima turske vlasti u Bosni i Hercegovini. Crkva je sagrađena kao trobrodna bazilika s jednim tornjem 1857. godine zalaganjima fra Marijana Šunjića i fra Jake Baltića od strane graditelja Ante (Antuna) Cicilianija iz Imotskog, rodom iz Trogira, u to vrijeme vrlo aktivnog na području Bosne i Hercegovine.⁴ Što zbog trošnosti crkve, a što zbog želje za dobivanjem reprezentativnijeg objekta, franjevci se početkom 1890-ih odlučuju na temeljitu pregradnju postojeće građevine. Kako je u to vrijeme Josip Vancaš već stekao ugled najvažnijeg projektanta katoličkih sakralnih građevina u Bosni i Hercegovini zahvaljujući gradnji katedrale Srca Isusova Vrhbosanske nadbiskupije u Sarajevu (1884.–1889.) te niza manjih župnih i samostanskih crkava i kapela u raznim stilovima posvuda po Bosni,⁵ ne čudi što franjevci 1892. upravo njega pozivaju u Guču Goru da izradi projekte za pregradnju i dogradnju samostanske crkve. Nedugo nakon dovršetka projekta, između 1895. i 1897., izvedeni su radovi na dogradnji u organizaciji uprave samostana, a nastojanjima

fra Joze Ćurića i fra Filipa Dujmušića.⁶ Troškovi zahvata u Gučkoj Gori bili su, zajedno s unutrašnjom opremom, procijenjeni na 20 400 forinti što svjedoči o velikom opsegu radova.⁷

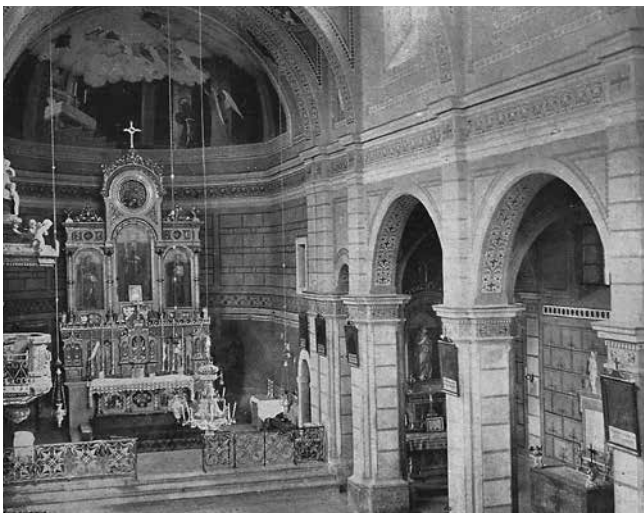
O Vancaševu pristupu pri izradi projekta za ovu crkvu svjedoči nam tekst samog arhitekta objavljen u glasilu austrijskih inženjera i arhitekata tako da su motivi intervencija prilično jasni. U njemu je istaknuto kako postojeća crkva u Gučkoj Gori »nema osobiti arhitektonski karakter«, da joj je unutrašnjost »nesolidna«, a vanjština »nelijepa« te da se pristupa gotovo cjelovitoj preobrazbi građevine, odnosno da se zadržavaju postojeći vanjski zidovi samo do visine glavnog vijenca.⁸ Očito je da je Vancaš dijelio nesklonost svojih suvremenika prema stilskom pristupu sredine 19. stoljeća. Romantičarska mješavina stilova karakteristična za to razdoblje u svim dijelovima Europe, pa tako i u Bosni i Hercegovini, koja je u ovoj tada još osmanskoj pokrajini bila dodatno naglašena zbog slabe obrazovanosti graditelja, u kasnom je 19. stoljeću, zbog težnje visokog historicizma za čistoćom i jedinstvom stila, za poštivanjem novih estetskih pravila, potpuno odbačena, pa i gledana s podsmijehom.

Stilski karakter zatečene crkve Vancaš najviše mijenja na glavnom pročelju gdje umjesto trolisnog pročelja izvedenog u nekoj vrsti rustikalne neorenesanse (a može se reći donekle i zakašnjeloga dalmatinskog baroka) izvodi neoromaničko pročelje zaključeno visokim trokutastim zabatom otvorenim trima prozorima. S ciljem postizanja simetrije, uz postojeći zvonik koji povisuje i također preobražava u neoromaničkom stilu, dograđuje još jedan istovjetni. Pojedine elemente staroga glavnog pročelja (stare portale, prozore u središnjem dijelu pročelja) zadržava, nesumnjivo radi uštede sredstava,

3 J. Vancaš, poprečni presjek franjevačke crkve u Gučkoj Gori prema projektu iz 1892.–1895. (iz: *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten- Vereins*, 3 /21. 1. 1898./, Tafel V)

J. Vancaš, cross-section of the Franciscan church in Guča Gora according to his project from 1892–1895 (source: *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten- Vereins*, 3 (January 21, 1898), Tafel V)

4 Unutrašnjost franjevačke crkve u Gučkoj Gori krajem 19. stoljeća (iz: *Spomen knjiga iz Bosne*, (ur.) I. Šarić, Zagreb, 1901., 90)
Interior of the Franciscan church in Guča Gora in the late 19th century (source: *Spomen knjiga iz Bosne*, Zagreb, 1901, 90)

tek ih djelomično stilski prilagođujući novom neoromaničkom stilskom rješenju. Posebnu monumentalnost glavnom pročelju daje ne samo stilski karakter nego i materijal od kojega je izvedeno – obrađeni lokalni kamen muljika.

Neoromanika je stil za kojim inače Vancaš rijetko poseže u svojem opusu. Od važnijih projekata u tome stilu treba istaknuti tek jednu verziju projekta za crkvu sv. Blaža u Zagrebu iz 1905. te projekt za crkvu sv. Josipa u Sarajevu sa samoga kraja njegove projektantske karijere, iz 1919.⁹ Mnogo se češće, kako će se moći vidjeti i u nastavku teksta, osobito pri radu na izgradnji i pri dogradnjama samostanskih franjevačkih crkava, okretao neorenesansi. Zašto je u Gučkoj Gori crkvu odlučio dograditi, odnosno preoblikovati »u slogu romanskom 13. vieka«, kako je to naveo autor članka vezanog uz posvetu crkve u sarajevskom *Franjevačkom glasniku*,¹⁰ može se samo nagađati jer u već citiranom tekstu u kojem opisuje obnovu ove crkve Vancaš ne navodi razloge odabira stila. Može se, međutim, pretpostaviti kako se morao prilagoditi postojećem stanju u što je većoj mogućoj mjeri, zbog uštede sredstava, a kako je zatekao glavno pročelje crkve s relativno malim otvorima polukružno završenim, zaključio je kako se ono može najbolje transformirati u stilski dopadljivije i ukusu njegova vremena primjerenije neoromaničko ruho.

Primijenjeno rješenje glavnog pročelja gučogorske crkve, kao i spomenuti projekt za zagrebačkog Sv. Blaža iz 1905. svjedoči o jakom utjecaju radova Friedricha von Schmidta, Vancaševa profesora s Akademije likovnih umjetnosti u Beču. Analogije s glavnim pročeljem katedrale¹¹ u Pečuhu u Mađarskoj, radikalno obnovljene desetljeće ranije,¹² lako se mogu uočiti, osobito u oblikovanju tornjeva, kao i općenito

utjecaj lombardske i dalmatinske romanike. Dakako, Vancaš kod Travnika izvodi daleko pojednostavljeniju varijantu u odnosu na situaciju u Pečuhu, a ne pristupa (ponovno nesumnjivo zbog nedostatka sredstava) ni transformaciji bočnih pročelja gučogorske crkve.

U unutrašnjosti crkve također izvodi radikalne intervencije – čuva u osnovi samo postojeće vanjske zidove, ruši stare drvene svodove i jake stupce i mjesto njih izvodi nove stubove na kojima počivaju lukovi koji nose strop i krovnu konstrukciju. Sudeći prema starim fotografijama, crkva u Gučoj Gori bila je izvorno opremljena bogatom historicističkom opremom i oltarima izvedenim u radionici Ferdinanda Stuflessera u Tirolu. Zidovi su bili oslikani i prekriveni posebnim oplatama proizvedenim u bečkoj tvornici *Wienerberger*.¹³ Bogata polikromija, karakterističan i ključan element historicističke arhitekture, kao i oprema, poslije su nažalost uklonjeni.

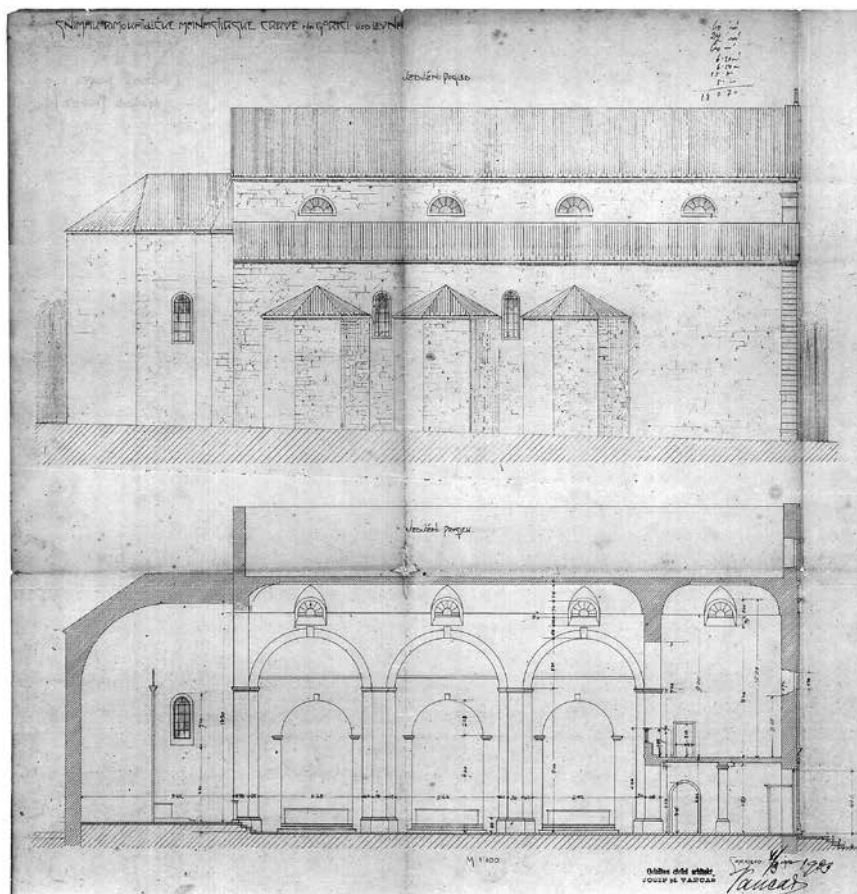
5 Pogled na Livno s franjevačkom crkvom prije Vancaševa zahvata (iz: *Nada*, 14 /15. 7. 1896./, 265)

View of Livno with the Franciscan church before Vancaš's intervention (source: Nada, 14 /July 15, 1896/, 265)

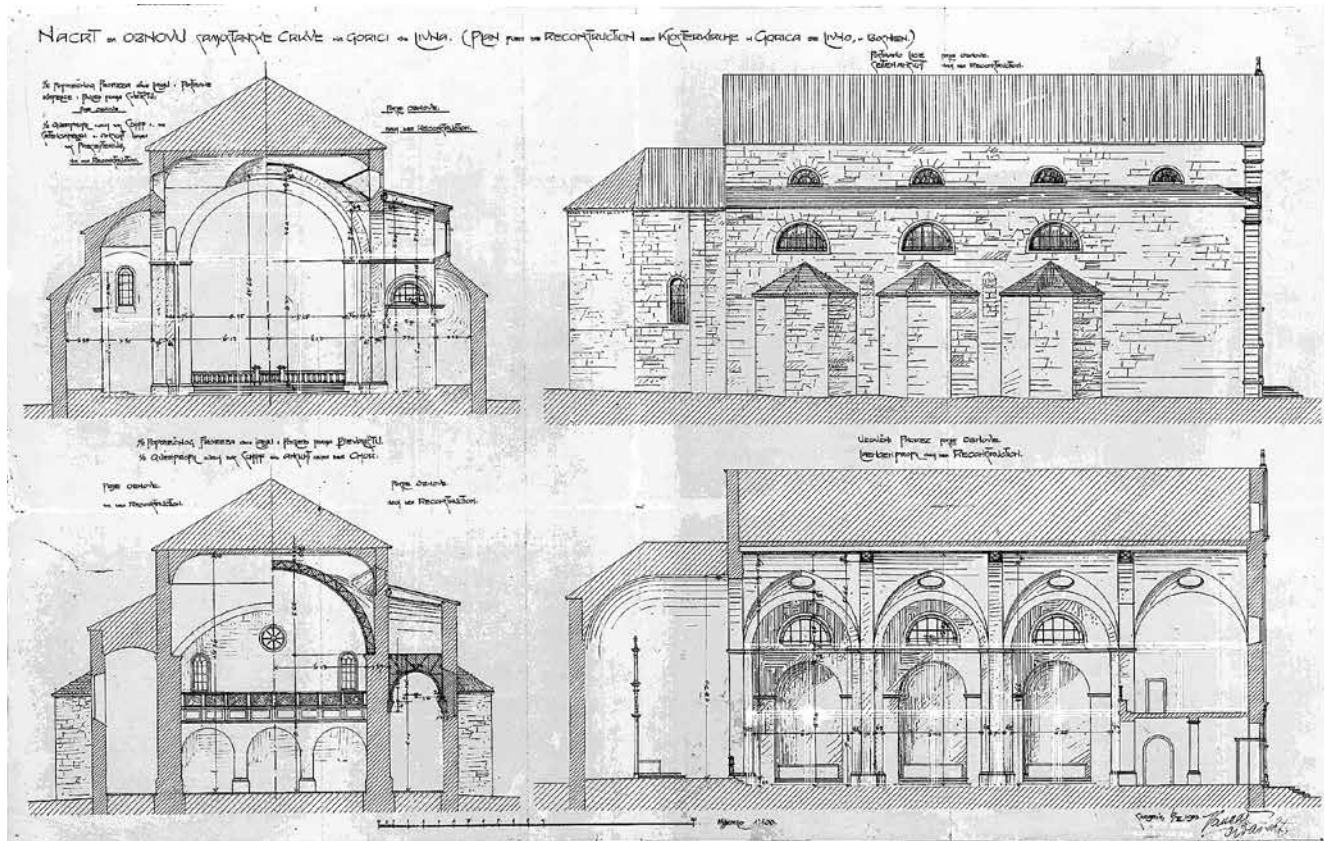
Dogradnja crkve sv. Petra i Pavla na Gorici u Livnu

Nepuno desetljeće nakon započinjanja radova na pregradnji crkve u Gučoj Gori Vancaš će na sličnom zadatku angažirati franjevci samostana na Gorici u Livnu.

Gorička crkva nešto je starija od gučogorske, međutim, pripada istoj skupini sakralnih gradnji Bosne i Hercegovine iz 1850-ih godina, a djelom se veže i uz iste protagoniste koji

6 J. Vancaš, Arhitektonska snimka franjevačke crkve na Gorici u Livnu prije dogradnje, bočno pročelje i uzdužni presjek, 1903. (Arhiv franjevačkog samostana Gorica /dalje AFSG/) *J. Vancaš, Architectural drawing showing Franciscan church in Gorica near Livno before the renovation: lateral façade and a longitudinal cross-section, 1903, Archive of the Franciscan monastery in Gorica (hereafter: AFSG)*

7 J. Vancaš, Projekt za preoblikovanje bočnog pročelja i unutrašnjosti franjevačke crkve na Gorici u Livnu, 1903. (AFSG)

J. Vancaš, *Project for renovating the lateral façade and the interior of the Franciscan church in Gorica near Livno, 1903 (AFSG)*

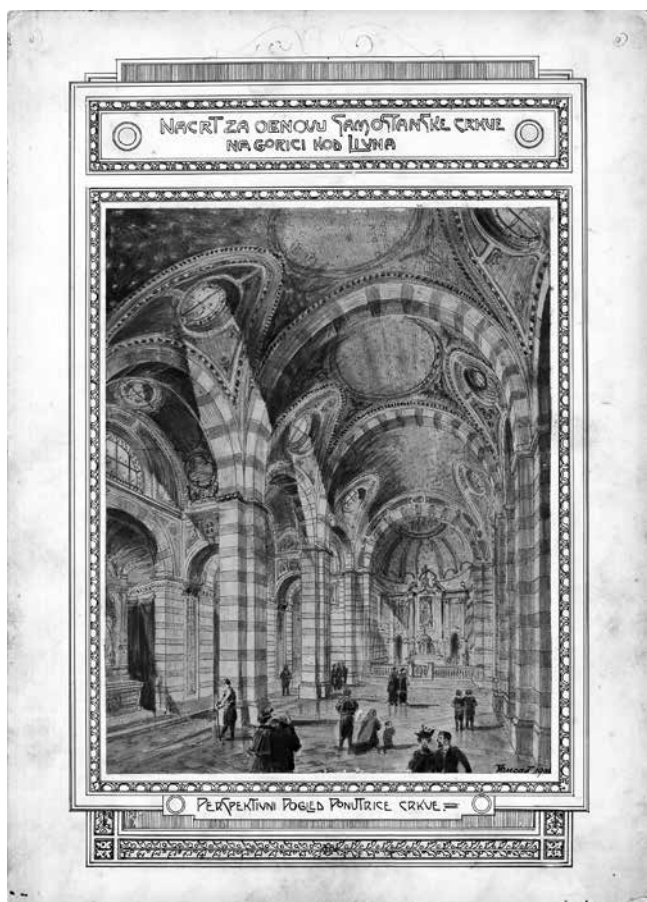
su radili u Gučoj Gori. Počela se graditi u proljeće 1854. (iako je temeljni kamen za crkvu postavljen nešto ranije, 18. kolovoza 1853.) prema projektima Franje Moisesa, a pod nadzorom već spomenutoga imočanskog graditelja Antuna Cicilianija.¹⁴ Ključnu ulogu u podizanju samostana na Gorici odigrao je fra Lovro Karaula (1800.–1875.), župnik mjesta Vidoši nedaleko od Livna.¹⁵

Gradnja crkve dovršena je najvećim dijelom do 1860. kada je bila pokrivena šindrom, popločana iznutra i osposobljena za bogoslužje. S opremanjem interijera nije se počinjalo ni u ovome ni u idućem desetljeću tijekom kojeg se nisu izvodili nikakvi značajniji zahvati ni na crkvi ni na samostanu što zbog financijskih poteškoća, što zbog burnih društveno-političkih okolnosti u drugoj polovini 1870-ih.¹⁶ Opsežniji radovi ponovno počinju sredinom 1880-ih kada je sagrađen južni zvonik, dovršen od 1887. do 1888. za vrijeme gvardijana Rafe Čalete u izvedbi majstora Jakova Konjanina.¹⁷ Tadašnji banjalučki biskup Marijan Marković posvetio je ovu trobrodnu dvotoranjsku građevinu 12. srpnja 1891.¹⁸

U posljednjim godinama 19. stoljeća javlja se nastojanje da se pristupi pregradnji, odnosno konačnom završavanju

8 Glavno pročelje franjevačke crkve na Gorici u Livnu, današnje stanje (foto: A. Zadro, 13. 5. 2013.)

The main façade of the Franciscan church in Gorica near Livno, present-day situation

9 J. Vancaš, Projekt za dogradnju unutrašnjosti i dekorativni oslik franjevačke crkve na Gorici u Livnu, 1903. (AFSG)

J. Vancaš, Project for renovation of the interior and the decorative painting in the Franciscan church in Gorica near Livno, 1903 (AFSG)

samostanske crkve. Nakon što je livanjskim franjevcima mještalin Jozo Čović-Komadina oporučno donirao 23 000 forinti za dovršetak građevine,¹⁹ financijska barijera za nastavak radova je uklonjena te se samostan na čelu s gvardijanom Bonifacijem Vidovićem 1903. za izradu projekta dogradnje i rekonstrukcije obratio Vancašu. Uz dogradnju sjevernog zvonika i armirano-betonskih svodova nad glavnim brodom,²⁰ Vancaš je projektirao i novo popločenje te dekorativni oslik interijera.²¹ Svi planovi koji su prilikom zahvata i realizirani, detaljno su razrađeni u troškovniku radova sačuvanom uz projekt.²²

Ugovor o izvedbi radova potpisan je s bečkom tvrtkom Weyss sredinom travnja 1905. kada se i započelo s realizacijom, a posao je dovršen potkraj listopada.²³ Voditelj najvećeg dijela građevinskih poslova prilikom rekonstrukcije bio je Franjo Holz, s kojim je Vancaš često surađivao na raznim projektima u Bosni i Hercegovini, dok je izvođač radova na zvoniku bio Petar Bradarić.²⁴ Nakon što je tijekom čitavog izvođenja radova bila izvan upotrebe, uz svečanu je ceremoniju crkva ponovno otvorena 28. listopada 1906.²⁵

Glavno pročelje crkve Vancaš modificira samo dogradnjom sjevernog zvonika oblikovno i dimenzijama istovjetnog južnome uz kojega, sa središnjim zabatno zaključenim i

10 Unutrašnjost franjevačke crkve na Gorici u Livnu, današnje stanje (foto: A. Zadro, 13. 5. 2013.)

The interior of the Franciscan church in Gorica near Livno, present-day situation

trima lezenama vertikalno segmentiranim pravokutnikom, čini simetrično organiziranu cjelinu. Tornjevi zvonika su zaključeni piramidalnim krovovima, a širinom odgovaraju prostorima bočnih brodova.

Stilsko rješenje glavnog pročelja crkve na Gorici nadovezuje se u pojedinim elementima na glavno pročelje crkve u Gučkoj Gori, s tim da se Vancaš na Gorici ipak u većoj mjeri pridržavao zatečenog stanja, možda i stoga što mu je ono svojom jasnoćom raščlambе bilo stilski prihvatljivije od rustikalnijeg pročelja crkve u Gučkoj Gori. Iako je arhitektonski jezik pročelja livanjske crkve neka vrsta krajnje pojednostavljene neorenesanse, zbog izrazite zatvorenosti zida, na bifori na vrhu zvonika koji su piramidalno završeni, te općenito zbog masivnosti osjeća se i utjecaj romanike. Na bočnim pročeljima pri Vancaševoj obnovi izvode se tek manje intervencije – povisuje se zid bočnih brodova i iznad kapela izvode veliki lučni prozori, nesumnjivo kako bi se osiguralo što više svjetla unutrašnjosti crkve, dok su stari uski prozori između kapela zazidani.

U unutrašnjosti, slično kao u Gučkoj Gori, Vancaš uklanja gotovo sve zatečeno, osim vanjskih zidova. U potpunosti mijenja postojeći svodni sustav, uklanjajući neku vrstu plitkoga lažnog svoda – stropa u glavnom brodu i postojeće svodove u bočnim brodovima. Izvodi novi bačvasti svod u glavnom brodu segmentiran u tri pravokutna traveja. Svodove, poduprte masivnim osmerokutnim nosačima povezanim polukružnim lukovima, na susvodnicama otvara oblim prozorima. Ovo neobično rješenje imalo je ulogu osiguravanja što veće količine dnevnog svjetla u unutrašnjosti crkve. Bočni su brodovi također iznova bačvastu nadsvođeni, a broj polukružno zaključenih otvora na zidovima svake strane crkve je istovjetan: po tri na zidu glavnog broda i po tri na zidu bočnih brodova u visinskoj ravni s krovnim zaključcima kapela nad bočnim brodovima. Apsidalni zaključak, tlocrtno pravokutan, polukružno je zaključen iznutra, a poligonalno izvana. Širinom je istovjetan prostoru glavnog broda, a pristupa mu se stubištem. Bočni su brodovi produbljeni s po

tri kapele čiji su prostori, kao i svetišni, polukružni iznutra, a poligonalni izvana gdje refleks kapela funkcionira poput vizualne reminiscencije na formu kontrafora.

Konačan rezultat zahvata, odnosno završne faze radova na samostanskoj crkvi sv. Petra i Pavla na Gorici jest neorenesansna trobrodna građevina bazilikalnog tipa duljine 24 metra bez prostora narteksa iznad kojeg je kor. Narteks dimenzijama korespondira s veličinom jednog traveja glavnog broda.²⁶

Osim nužnih zahvata vezanih uz popravak dijelova konstrukcije i rješenje gornje granice crkvenog prostora svodenjem, što je franjevcima i bio prioritet, našavši se pred primjerkom rane provincijalne neorenesanse,²⁷ Vancaš se odlučio prilagoditi postojeći obrazac estetskim nazorima svoga vremena i učiniti samostansku crkvu sv. Petra i Pavla na Gorici cjelovitim, stilski čistim neorenesansnim spomenikom.

Perspektivni pogled na unutrašnjost crkve, zapravo projekt za njezino oslikavanje, pokazuje kako je Vancaš autor ne samo novoga arhitektonskog izgleda crkve nego i dijela njezine nove opreme. Po Vancaševim projektima dekorativni će oslik izvesti između travnja i kolovoza 1906. Marko i Otto Antonini, plodni slikari, koji su radili i spomenuti oslik crkve u Gučoj Gori, a u to vrijeme i oslik crkve u Busovači.²⁸ Dekorativni oslik naglašava arhitektonske oblike unutrašnjosti. Donji dijelovi zidova, kako je bilo uobičajeno u tome vremenu, oslikani su u imitaciji gradnje kamenom, žuto-smeđim tonovima. Svodove oslikava plavo, s tim da sve arhitektonske elemente u gornjem dijelu unutrašnjosti naglašava bordurama ili posebnim dekorativnim motivima – susvodnice s prozorima, pojasnice, lukove između stupova glavnog broda, itd. Na projektu se vidi i kako je Vancaš zamišljao unutrašnju opremu livanjske crkve koja će naposljetku biti realizirana po nešto drukčijemu projektu.

Za razliku od crkve u Gučoj Gori, livanjska franjevačka crkva očuvala je svoj izgled iz vremena nakon Vancaševa zahvata pa se usporedbom unutrašnjosti ovih dviju građevina jasno može uočiti važnost dekorativnog oslika i opreme u historicističkom prostoru.

Dogradnja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Tolisi

Posljednja u skupini triju franjevačkih crkava u Bosni koje je Vancaš dogradio, u Tolisi nedaleko od Orašja u bosanskoj Posavini, počela se podizati 1864. godine, nešto kasnije u odnosu na situaciju na Gorici i u Gučoj Gori. Budući da je Tolisa geografski mnogo udaljenija od spomenuta dva samostana, ne čudi da je tamošnja crkva podignuta prema projektu graditelja koji je proizašao i iz potpuno druge graditeljske tradicije – Gjüre Eichhorna iz Osijeka koji ju je, navodno, oblikovao po uzoru na nekadašnju isusovačku crkvu sv. Mihaela u osječkoj Tvrđi. Uzor je dakako slijedio samo u osnovnim gabaritima, gradeći dvotoranjsko pročelje zaključeno trokutastim zabatom u sredini.²⁹ Eichhorn prema većini izvora nije bio jedini graditelj crkve – zvonici su naposljetku izvedeni prema projektima arhitekata Dauscha (sjeverni zvonik) i Pietra Rimoldija (južni).³⁰

11 Glavno pročelje franjevačke crkve u Tolisi prije Vancaševa zahvata (iz: *Dom i svijet*, 2 /15. 1. 1891./, 28)

The main façade of the Franciscan church in Tolisa before Vancaš's intervention (source: Dom i svijet, 2 /January 15, 1891/, 28)

Slično kao u slučaju livanjske crkve, izgradnja je trajala dosta dugo. Započeo ju je fra Martin Nedić spomenute 1864. godine. Tek 1873. radove nastavlja novi župnik Bono Nedić koji je izgradio glavno pročelje i započeo zvonike, tako da se u

12 Glavno pročelje franjevačke crkve u Tolisi (foto: D. Damjanović, 29. 12. 2005.)

The main façade of the Franciscan church in Tolisa

13 Unutrašnjost franjevačke crkve u Tolisi nakon Vancaševa zahvata, 1912. (iz: DOBROSLAV BAZIČKI /bilj. 29/, 178)

The interior of the Franciscan church in Tolisa after Vancaš's intervention, 1912 (source: DOBROSLAV BAZIČKI /n. 29/, 178)

prosincu spomenute godine u crkvi počelo služiti. Radovi su nastavljani za gvardijana Mate Oršolića (1876.) podizanjem zvonika sa sjeverne strane, te iznova za Bone Nedića (1879.) izgradnjom južnog zvonika tako da je crkva u konačnici završena 1881., nakon čega će biti opremljena oltarima iz stare đakovačke katedrale koje je samostanu darovao biskup Strossmayer.³¹ Na osnovi sačuvanih fotografija i ilustracija u časopisima poznat je prvotni izgled crkve koja se stilski nastavljala u osnovi na barokni klasicizam, što ne treba čuditi jer je ovaj stil u Slavoniji, regiji iz koje je došao prvi graditelj toliške crkve, preživio u sakralnoj arhitekturi sve do početka 1860-ih (kako recimo svjedoči župna crkva u Nuštru).³²

Četvrt stoljeća nakon dovršetka izgradnje južnog tornja toliška se crkva nalazila u dosta zapuštenom stanju, pa je 1909. tadašnji gvardijan fra Grgo Došen pozvao Vancaša da izradi projekte za njezinu pregradnju. Projekti su bili završeni sljedeće godine, a 1911. i 1912. izvedeni su radovi.³³ Slično kao u Gučoj Gori, te donekle na Gorici, i u Tolisi Vancaš

ruši sve osim vanjskih zidova crkve, uključujući i jake stare stupove koji su se nalazili u crkvi. Izvodi nove stupove od betona, te svodove i kor od armiranog betona, materijala koji je koristio i nešto prije na Gorici, a koji se u to vrijeme tek počeo koristiti u sakralnoj arhitekturi što pokazuje izrazitu otvorenost Vancaša prema inovacijama u graditeljstvu. Novi oslik izveo je slikar Anton Huber iz Brunecka u Južnom Tirolu, no za razliku od situacije u Livnu nije poznato je li se pri tome oslanjao na Vancaševe projekte ili je sam koncipirao oblikovno rješenje. Graditeljske radove izveo je poduzetnik Ivan Pimperl iz Zavidovića, a stajali su nešto više od 119 000 kruna.³⁴

U Tolisi je naglasak u cijelosti stavljen na unutrašnju obnovu crkve koju su franjevci htjeli »moderno urediti«. ³⁵ U pročelja crkve koju je Vancaš smatrao »najistaknutijom« među franjevačkim sakralnim građevinama Bosne i Hercegovine ³⁶ gotovo ne intervenira, dijelom i stoga što su zidovi ocijenjeni vrlo zdravima. Mijenja tek kupole i vrhove tornjeva koji postaju nešto reprezentativniji u odnosu na prijašnju situaciju i stilski ponovno određeni, *barokniji*. Na zidane dijelove tornjeva dograđuje jednostavne trokutaste zabate, a mjesto ranijih kupolastih kapa tornjeva, koje je stilski teško definirati, podiže neobarokne visoke razvedene kape koje su cijelo pročelje učinile mnogo višim. Stilski se time Vancaš referirao na najnoviju tendenciju u sakralnoj arhitekturi kasnog historicizma Austro-Ugarske Monarhije i ostatka srednje Europe u kojoj je neobarok počeo igrati sve značajniju ulogu s ponovnim otkrivanjem vrijednosti arhitekture 17. i 18. stoljeća.³⁷

Zaključne riječi

Zahvati Vancaša na crkvama u Gučoj Gori kod Travnika, na Gorici u Livnu i u Tolisi kod Orašja mogu se svrstati u nadogradnje sa stilskim korekcijama. Iako je riječ o zanimljivim radovima ovoga arhitekta, stajali su u sjeni mnogo poznatijih njegovih novosagrađenih franjevačkih samostanskih crkava u Sarajevu, Fojnici, Kraljevoj Sutjesci i Jajcu.³⁸

Vancašu na zatečenim građevinama (a čini se djelomično i investitorima, franjevcima) primarno nije bila prihvatljiva izrazita jednostavnost arhitektonske dekoracije. Vancaš stoga ne samo da ove crkve proširuje i stilski korigira, on ih istodobno bogato (bogatije) dekorira. Kada je u mogućnosti, kao na Gučoj Gori, intervenira sveobuhvatno i na pročeljima (glavnom) i u unutrašnjosti, kada nije, kao u Tolisi i na Gorici, intervenciju usredotočuje u unutrašnjost, koju proširuje, nadsvođuje sigurnijim, vatrootpornijim betonskim svodovima i ukrašava bogatim dekorativnim oslikom, te samo djelomično modificira i dekorira zatečenu arhitektonsku dekoraciju.³⁹

Bilješke

- 1
Tekst koji donosi najopširniji uvid u Vancašev opus je doktorat Jele Božić: JELA BOŽIĆ, Arhitekt Josip pl. Vancaš. Značaj i doprinos arhitekturi Sarajeva u periodu austrougarske vladavine, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1989. Po doktoratu je poslije nastala knjiga: JELENA BOŽIĆ, Arhitekt Josip Vancaš: značaj i doprinos arhitekturi Sarajeva, Istočno Sarajevo, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006. Od ostalih tekstova navodi se izbor: MARTIN PILAR, Josip Vancaš – Požeški, u: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1928/29*, 42 (1930.), 80–81; ALFRED MAKANEC, †Josip pl. Vancaš Požeški, u: *Katolički tjednik*, 52 (25. prosinca 1932.), 2–4; RUDOLF HORVAT, †Arhitekt Josip pl. Vancaš, u: *Hrvatska revija*, 3 (1933.), 193–195; IBRAHIM KRZOVIĆ, Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878.–1918., Sarajevo, Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine, 1987.; JELA BOŽIĆ, Arhitekt Josip pl. Vancaš, u: *Graditelji Sarajeva*, Sarajevo, Radio Sarajevo III program, 1988., 379–390; NEDŽAD KURTO, Arhitektura Bosne i Hercegovine: razvoj bosanskog stila, Sarajevo, Sarajevo Publishing, Međunarodni centar za mir, 1998., 369–385 (sadrži kvalitetan i iscrpan popis radova s bibliografijom); ZLATKO JURIĆ, Josip Vancaš, u: *Croatia HR. Hrvatski udio u svjetskoj baštini*, I., Zagreb, Profil international, 2007., 516–523; DRAGAN DAMJANOVIĆ, Bečka Akademija likovnih umjetnosti i hrvatska arhitektura historizma. Hrvatski učenici Friedricha von Schmidta, Zagreb, Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2011., 26–31; DRAGAN DAMJANOVIĆ, Neogotička arhitektura Josipa Vancaša u Bosni i Hercegovini, u: *Prostor*, 22, 1/47 (2014.), 96–109; DRAGAN DAMJANOVIĆ, Neogotička arhitektura u opusu Josipa Vancaša. Radovi u Italiji, Hrvatskoj i Sloveniji, u: *Prostor*, 22, 2/48 (2014.), 252–267.
- 2
JOSIP VANCAŠ, 50-godišnjica Vrhbosanske nadbiskupije i katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, u: *Hrvatska straža*, IV/71 (26.–27. ožujka 1932.), 12–15, 12.
- 3
Koliko se za sada moglo ustanoviti, nije radio tek na franjevačkim crkvama u Mostaru, Šćitu i Petričevcu.
- 4
MARKO KARAMATIĆ, Guča Gora i graditeljski val u Bosni Srebrenoj pod konac osmanske vlasti, u: *Franjevački samostan u Gučkoj gori. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 150. obljetnice samostana u Gučkoj Gori održanog 25. i 26. rujna 2009. u Gučkoj Gori*, (prir.) Velimir Valjan, Guča Gora–Sarajevo, 2010., 207–237, 220–224. O graditeljstvu posljednjih godina osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini više i u: ŽELJKA ČORAK, Sv. Mihovil u Ovčarevu između historije i historizma, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 28 (2004.), 270–281, 271.
- 5
O katedrali u Sarajevu više u: ĐURO BASLER, Katedrala u Sarajevu, Sarajevo, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, 1989., 13; FRANJO MARIĆ, Vrhbosanska nadbiskupija početkom trećeg tisućljeća, Sarajevo–Zagreb, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Vikarijat za prognanike i izbjeglice, 2004., 320–327, 1194–1197; ANDREA BAOTIĆ, Prvostolna crkva Srca Isusova – Sarajevska katedrala, u: *Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost*, XI (2009.), 57–78; ANDREA BAOTIĆ, Historicismizam u arhitekturi na primjeru katoličkih sakralnih objekata u Sarajevu, 1878.–1918., u: *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878.–1918. održana u Sarajevu*, 30. i 31. marta 2009., Sarajevo, Filozofski fakultet, 2011., 537–559, 545–549; ANDREA BAOTIĆ, Sakralna skulptura i oltaristika u Vrhbosanskoj nadbiskupiji na prijelomu 19. i 20. stoljeća, kvalificirajući rad na poslijediplomskom studiju povijesti umjetnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 34–37, 60–61.
- 6
A. FRANJIĆ, Dopisi, u: *Franjevački glasnik*, 20 (15. listopada 1897.), 314–317; MARKO KARAMATIĆ (bilj. 4), 224; ANDREA BAOTIĆ (bilj. 5, 2012.), 41.
- 7
JOSIP VANCAŠ, Dorfkirchen in Bosnien und der Herzegowina, u: *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereins*, 3 (21. siječnja 1898.), 33–34, 34; A. FRANJIĆ (bilj. 6), 314–317.
- 8
JOSIP VANCAŠ (bilj. 7), 33.
- 9
DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 1, 2007.), 124.
- 10
A. FRANJIĆ (bilj. 6), 317.
- 11
Zapravo se ne radi o pročelju s glavnim ulazom, pa tehnički nije dakle riječ o glavnom pročelju nego o pročelju prema biskupskom dvoru.
- 12
Friedrich von Schmidt (1825–1891): Ein gotischer Rationalist, (ur.) Peter Haiko, Wien, Historisches Museum der Stadt Wien, 1991., 214–215.
- 13
JOSIP VANCAŠ (bilj. 7), 34; ANDREA BAOTIĆ, (bilj. 5, 2012.), 41. Osluk se može vidjeti na fotografiji reproduciranoj u članku, a preuzetoj iz: *Spomen knjiga iz Bosne*, (ur.) Ivan Šarić, Zagreb, Tisak Antuna Scholza, Naklada Kaptola vrhbosanskoga, 1901., 90.
- 14
MARIJAN KARLAULA, Samostanska crkva sv. Petra i Pavla na Gorici, u: *Franjevački samostan u Livnu: prigodom 150. obljetnice samostana sv. Petra i Pavla na Gorici u Livnu, Suton–Široki Brijeg, Franjevački samostan Gorica–Livno*, 2009., 137–146, 141; prema Arhiv franjevačkog samostana Gorica (dalje AFSG), Kronika samostana Gorica (dalje KSG), sv. 1 (1833.–1963.), 15. Jako Baltić u svome *Godišnjaku* navodi datum 7. kolovoza 1853. kao dan kada je postavljen kamen temeljac: JAKO BALTIĆ, Godišnjak događaja i promine vrimena u Bosni 1754.–1882., (ur.) Ivan Lovrenović, Sarajevo–Zagreb, 2003., 247.
- 15
O crkvi u Livnu uz već citirana djela više u: B. BADROV, Fra Lovro Karaula (Prilog povijesti bosanskih franjevaca), Sarajevo, 1925.; IGNACIJE GAVRAN, Samostanska crkva na Gorici kod Livna, u: *Livanjski kraj kroz povijest*, Split–Livno, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split, Općinsko hrvatsko vijeće obrane Livno, 1994., 199–217; IGNACIJE GAVRAN, Franjevački samostan i crkva na Gorici kod Livna. Vodič, Livno, Franjevački samostan Gorica, 1995.; ANĐELKO BARUN, Franjevački samostan na Gorici u Livnu, u: *Franjevački samostan u Livnu: prigodom 150. obljetnice samostana sv. Petra i Pavla na Gorici u Livnu, Suton–Široki Brijeg, Franjevački samostan Gorica–Livno*, 2009., 89–128; ANĐELKO BARUN, Franjevački samostan Gorica Livno. Samostan i crkva sv. Petra i Pavla. Franjevački muzej i galerija, Zagreb,

- Turistička naklada, 2011.; MLADEN GLIBIĆ – IVO ČOLAK, Crkva na Gorici kod Livna, u: *8 konstrukcijskih slika o 8 kamenih crkava*, Široki Brijeg, Sveučilište u Mostaru, Suton, 2012., 68–85. FRANJO MARIĆ, Banjolučka biskupija u riječi i slici od 1881. do 2006.: povodom 125. obljetnice utemeljenja Biskupije, Banja Luka–Zagreb, Biskupski ordinarijat, Vikarijat Banjalučke biskupije, 2006., 518–527.; MARKO KARAMATIĆ (bilj. 4), 218–220.
- 16
Vrijeme Bosansko-hercegovačkoga ustanka, kulminacije Istočne krize i austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine.
- 17
AFSG, KSG, sv. 1, 55
- 18
***, Posveta franjevačke i župne crkve u Livnu, u: *Glasnik jugoslavenskih franjevaca*, 7 (1. srpnja 1891.), 130.
- 19
AFSG, KSG, sv. 1, 96
- 20
Detaljna analiza armirano-betonskoga konstrukcijskog sustava primijenjenog prilikom Vancaševa zahvata dostupna je u tekstu: MLADEN GLIBIĆ – IVO ČOLAK (bilj. 15), 68–85.
- 21
AFSG, KSG, sv. 1, 129
- 22
AFSG, Josip Vancaš, Troškovnik za obnovu samostanske crkve na Gorici kod Livna u Bosni, 1903.
- 23
LUJO JANSKI, Gorica kod Livna; blagoslov crkve, u: *Serafinski perivoj*, 8 (1906.), 174.
- 24
AFSG, KSG, sv. 1, 116
- 25
LUJO JANSKI (bilj. 23), 174.
- 26
MLADEN GLIBIĆ – IVO ČOLAK (bilj. 15), 74.
- 27
Koja je na ovim područjima bila dosta raširen stilski odabir za sakralne novogradnje započete ili dovršavane potkraj osmanlijske uprave Bosnom i Hercegovinom.
- 28
***, Vjestnik: Livno. Franjevačka crkva na Gorici, u: *Serafinski perivoj*, 7 (1906.), 111; AFSG, KSG, sv. 1, 122.
- 29
DOBROSLAV BAZIČKI, Iz povijesti franjevačke crkve u Tolisi (Obnovljene 1911./12.), u: *Serafinski perivoj*, 11 (15. studenoga 1912.), 175–180.
- 30
MARKO KARAMATIĆ (bilj. 4), 234.
- 31
MARKO KARAMATIĆ (bilj. 4), 234–235; MATO ORŠOLIĆ, Prisutnost katoličke crkve, u: *Župa Tolisa 1802–2002*, Tolisa, Franjevački samostan, 2002., 173–237, 200–202; FRANO ORŠOLIĆ, Crkva i samostan u Tolisi, Toliška tkanica, Tolisa, Organizacijski odbor za obilježavanje 80. obljetnice KUD-a Kralj Tomislav, 60. obljetnice ŠD Sloga i 30. obljetnice Dragovoljnoga vatrogasnog društva Tolisa, 2007., 50–65.
- 32
Više o problematici u: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Sakralna arhitektura Đakovačke i srijemske biskupije u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 2, 3, 4, 6, 7–8 (2005.), 156–158, 252–255, 344–346, 536–545, 640–645.
- 33
MATO ORŠOLIĆ (bilj. 31), 211.
- 34
DOBROSLAV BAZIČKI (bilj. 29), 177.
- 35
Isto.
- 36
JOSIP VANCAŠ (bilj. 2), 12.
- 37
O neobaroku u sakralnoj arhitekturi kasnog historicizma više u: RENATE WAGNER RIEGER, Wiens Architektur im 19. Jahrhundert, Wien, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1970., 237, 254–260.
- 38
O Vancaševu radu za franjevački red više u: JELA BOŽIĆ (bilj. 1, 1989.), 39–41.
- 39
Dio istraživanja provedenih za izradu ovoga članka, kao i nabava dijela literature financirana je sredstvima projekta 4153 *Croatia and Central Europe: Art and Politics in the Late Modern Period (1780–1945)* koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Zahvalu moramo uputiti i Janki Lenarčić-Čepelja, nasljednici obitelji Vancaš i Junković koja je dala na uvid ostavštinu Josipa Vancaša što je omogućilo izradu kvalitetnijeg teksta. Zahvaljujem i dr. sc. Ireni Kraševac koja me upozнала s ovom obitelji (op. D. D.).

Summary

Dragan Damjanović – Sanja Zadro

Architect Josip Vancaš and the Renovation of Franciscan Churches in Guča Gora near Travnik, Gorica near Livno, and Tolisa: A Contribution to the History of High and Late Historicism in Bosnia and Herzegovina

Josip Vancaš is among the most significant architects who designed sacral buildings in Bosnia and Herzegovina, Croatia, and Slovenia during the last decades of the 19th and the early 20th century. Most of his opus was produced in Bosnia and Herzegovina, which was from 1878–1918 under the Austrian-Hungarian administration. Even though Josip Stadler, the archbishop of Sarajevo and Vrhbosna, played a crucial role as a sponsor in the life and work of Josip Vancaš, the latter was also closely connected to the Franciscan order. He designed major or minor interventions in most of the thirteen Franciscan monastic churches that existed in the early 20th century in Bosnia and Herzegovina, at least according to his own words (Tolisa, Plehan, Petričevac, Kraljeva Sutjeska, Sarajevo, Kreševo, Fojnica, Jajce, Šćit, Mostar, Široki Brijeg, Guča Gora, and Gorica near Livno). This article focuses on his interventions in three Franciscan churches, built in the mid-19th century: Guča Gora near Travnik in central Bosnia (enlarged 1892–1895), Gorica near Livno in southern Bosnia (enlarged 1905–1906), and Tolisa near Orašje in northern Bosnia (enlarged 1911–1912), all of them important examples of Romanticist sacral architecture in the region, which obtained through these intervention a new stylistic character, more suitable to the tastes of high and late historicism. These three interventions testify, on the one hand, on the dislike of Vancaš and most of his contemporaries for Romanticist architecture, and on the other hand, on the stylistic changes typical of the late 19th and the early 20th century. Whereas the church in Guča Gora was renewed entirely according to the

principles of high historicism, in a neo-Romanesque style, the one in Livno, enlarged in a neo-Renaissance style, already shows late historicist features (such as windows in vaults in the main nave), while the one in Tolisa shows that Vancaš could also venture into a style that entered sacral architecture only at the turn of the 20th century – the neo-Baroque. Above all, Vancaš could not accept the exceptional simplicity of architectural decoration that he found in these buildings (and apparently his investors, the Franciscans, at least partly shared his views). He therefore not only enlarged and stylistically “corrected” these buildings, but also decorated them richly (or at least more richly than it had previously been the case). When the finances allowed it, as in Guča Gora, he intervened extensively on the (main) façade and in the interior as well, and when not, as in Tolisa or Gorica, he reduced his intervention to the interior, which he enlarged, covered with a safer, more fireproof concrete vaulting, and decorated with rich decorative painting, only partly modifying or decorating the pre-existing architectural ornamentation. Through his interventions, all the three churches became three-nave basilicas with two belfries. The church in Gorica has been the best preserved among them and is today a rare example of the historicist *Gesamtkunstwerk* in the art of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Josip Vancaš, historicism, Franciscans, neo-Romanesque, neo-Renaissance, Guča Gora, Gorica, Tolisa

